

17. Якість вищої освіти: теорія і практика: навч.-метод. посіб. / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей. Київ; Ніжин : Вид. ПП Лисенко М.М., 2019. 176 с.
18. Ярошинська О.О. Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2015. 544 с.
19. Bilyakovska O. Professional training of a modern teacher of natural and mathematical sciences: quality focus. Sustainable Education as Way of Bringing People Together – Multiple Stories from Europe / eds. V. Haluzyak, R. Kucha, A. Vykhrusch. Łódź: Wydaw. Społecznej Akademii Nauk, 2018. S.183-203.
20. Rosół A. Jak badać i kształtować jakość kształcenia w szkole wyższej? Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika. 2016. T. XXV. № . S.19-30.
21. Toruński J., Wyrębek H. Kierunki i narzędzia doskonalenia jakości kształcenia. Zeszyty Naukowe Akademii Podlaskiej. Administracja i Zarządzanie, 2009. T. 10. № 83. S. 55–68.
22. Szempruch J. Szkoła wobec zmiany społecznej. Zmiana społeczna. Edukacja – Polityka społeczna – Kultura / red. R. Kwiecińska, J. Łukasik. Kraków: Wydaw. Naukowe UP, 2012.
23. Warmiński M. Potrzeby edukacyjne studentów – empiryczny zarys problemu. Jakość życia studentów / red. A. Rumiński. Kraków: Impuls, 2004. 206 s.

АГРАРНА ОСВІТА В УКРАЇНІ У 90-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ: ПОЧАТОК РЕОРГАНІЗАЦІЇ

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-300-2-4>

Олександр КАДЕНЮК

доктор історичних наук, професор,
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
e-mail: akadenyuk@gmail.com

Вступ. Серед прав, які надає Конституція усім громадянам України, особливе значення має право на освіту, суть якого викладена у 53 статті. По-перше, повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує: доступність і безоплатність дошкільної, повної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної, середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти; різні форми навчання; надання державних стипендій та пільг учням та студентам. По-друге, громадяни мають право безоплатно добути вищу освіту в державних і комунальних закладах на конкурсній основі. Ці принципи поширюються і на систему підготовки спеціалістів і масових кадрів агропромислового комплексу України. До того ж, саме тут відчувається відсутність кадрів для роботи в умовах ринкової економіки.

За період з 1965 р. по 1994 рік навчальними закладами України було підготовлено 1252 тисяч спеціалістів сільського господарства, з них 368 тисяч випущених вузами і 884 тисячі технікумами. В сільській місцевості у 1995 році їх залишилось близько 550 тисяч випускників.

Безпосередньо на виробництві сільськогосподарської продукції працювали 366 тисяч спеціалістів, з них 266 тисяч – в апараті управління колективних сільськогосподарських підприємств, майже 90 тисяч керувало їх виробничими підрозділами і трохи більше 10 тисяч займалися фермерством. Решта – 904 тисяч, або 72%, залишились працювати в різних органах управління, науково-дослідних установах і навчальних закладах або перейшли в інші галузі народного господарства. З них чимало спеціалістів опинилося, особливо в останні роки, в комерційних структурах. Крім того, частина випускників вузів і технікумів направлялася в колишні республіки СРСР і залишилась там працювати постійно [1].

Поліпшенню підготовки спеціалістів, в тому числі для агропромислового комплексу України, сприяло створення єдиної структури управління розвитком освіти. Указами Президента України від 12 грудня 1991 року та 25 лютого 1992 року «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України» були ліквідовані Міністерства вищої освіти України і Міністерства народної освіти України та на їх базі створено Міністерство освіти України. У складі Міністерства створювалися головні управління з вищої та загальної середньої освіти [2].

Після ліквідації Державного комітету профтехосвіти у складі Міносвіти було створено головне управління професійно-технічних закладів. Якщо в 1987 році в систему Міністерства вищої освіти входили 56 вузів і 7 середніх спеціальних учбових закладів, то у 1992 році – 71 вуз і 164 технікуми. У структурі Міносвіти два навчально-методичні кабінети (з вищої освіти та середньої спеціальної освіти), республіканська інспекція вищих та середніх спеціальних учбових закладів, головний інформаційно-обчислювальний центр, навчальний науково-виробничий комплекс «Атлант», виробниче підприємство «Укрвуззабезпечення» тощо [3].

У 1993 році в Україні вже діяли 1176 профтехучилищ, 112 вищих учбових закладів, 170 технікумів, ліцеїв, коледжів, 48 факультетів підвищення кваліфікації, а також державний інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників України [4].

Вузи, що готували кадри для аграрного сектора АПК, залишилися у віданні Міністерства сільського господарства і продовольства України. У його складі існувало головне управління кадрів і навчальних закладів, діяли підрозділи і управління кадрів; управління підготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів; управління підготовки виробничих кадрів; управління з питань соціального розвитку [5]. Вони спрямовували навчально-методичну роботу учбових закладів аграрного профілю.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс пов'язаний з інтересами кожного громадянина. Високий рівень його розвитку є не лише основною умовою продовольчого забезпечення населення, а й важливим фактором політичної стабільності, успішного вирішення проблем державотворення, утвердження нових форм власності та господарювання на принципах ринкової економіки, відродження і соціального розвитку села, формування реального господаря землі, активного учасника суспільного життя, управління державними справами. Вирішення цих завдань у значній мірі залежить від рівня, шляхів та форм наукового і кадрового забезпечення агропромислового виробництва. Спеціалісти, які працювали в аграрному секторі, не мали конкретних знань щодо роботи в нових умовах. Адже більшість із них закінчили вузи п'ять і більше років тому, коли готувалися спеціалісти широкого профілю, без достатніх знань в галузі економіки, бізнесу та питань управління. Тим більше вони не були підготовлені до роботи в господарствах, де докорінно змінилася форма власності. Зокрема, в 1995 році приватизовано було 2022 підприємства, чи 70,3% від усієї кількості приватизованих у цій сфері підприємств, а у січні 1996 року – ще 256 підприємств. Крім того, у 1995 році приватизовано 1452 переробних, агросервісних та інших несільськогосподарських підприємств агропромислового комплексу. Практично завершено цей процес у консервно-молочній, тютюновій, масложировій, кондитерській та пивобезалкогольній галузях [6]. В нових умовах господарювання значна кількість спеціалістів перестала працювати у колективних сільгосппідприємствах. У серпні 1996 року в колективних господарствах аграрного сектору (КСП, селянські спілки, агрофірми) працювало на 17% спеціалістів менше, ніж у 1990 році в колгоспах і радгоспах України. Їх чисельність найбільше зменшилась у Дніпропетровській, Полтавській, Хмельницькій областях від 17% до 19%, Кіровоградській, Луганській, Херсонській від 20% до 22% [7].

За станом на 1 травня 1996 року державні акти на право колективної власності на землю одержали 9458 господарств (96% від загальної кількості суб'єктів цього права), а паювання земель проведено у 8706 колективних сільськогосподарських підприємствах, з них у 1557 господарствах 522 тисячі громадян одержали сертифікати на право на земельну частку (пай) без виділення у натурі. Ще 6989 господарств зберегли статус колективних сільськогосподарських підприємств, 494 – стали господарствами з пайовими відносинами, 1238 – селянськими спілками, 327 – акціонерними товариствами, 52 – кооперативами. Із реформованих 297 господарств набули статусу агрофірм або виробничо-наукових підприємств. До цього часу діяли 37113 селянських (фермерських) господарства [8].

В цих умовах постало питання про статус спеціалістів у господарствах з різними формами власності та господарювання. Водночас змінився статус спеціалістів, які працювали у органах державної влади та місцевого самоврядування. З урахуванням цього вносилися зміни та доповнення у законодавчі та нормативні акти, в яких визначалися права і обов'язки виробничої та адміністративної інтелігенції. Відповідно до нових структур та форм господарювання вирішувалося питання про чисельність спеціалістів у певних господарствах, потребу в спеціалістах за фахом, співвідношення спеціалістів за вищою та середньою спеціальною освітою, оплати. При цьому враховувалися профіль господарства, їх фінансові можливості.

У 1993 – 1995 роках у колективних і державних сільськогосподарських підприємствах та структурах Міністерства сільського господарства і продовольства, державних науково-дослідних установах працювали майже 366 тисяч спеціалістів. 38,9% мали вищу освіту, 61,1% – середню спеціальну. З них 64 тисячі спеціалістів-аграріїв були у віці до 30 років (16,6%), понад 206 тисяч – у віці від 31 до 49 років (54,2%), 110 тисяч – у віці 50 і старше років (29,2%).

Із числа спеціалістів 12400 працювали керівниками. З них 11289 (91%) мали вищу, 1111 (9%) – середню освіту. Серед керівників господарств переважали особи у віці 31-49 років – 8318 (67%). 3795 (30,7%) були у віці 50 і старше років, та лише 287 (2,3%) – до 30 років. Головними спеціалістами колективних сільгоспідприємств і радгоспів працювали 67617 чоловік. З них 41418 (61,3%) були у віці 31-49 років, 16061 (23,7%) – 50 і більше років, 10138 (15%) – до 30 років. 46952 (69,4%) мали вищу, а 20655 (30,6%) – середню спеціальну освіту. Водночас на різних посадах у колективних сільгоспідприємствах і радгоспах працювали ще 201577 спеціалістів, в тому числі 149912 (74,4%) мали вищу освіту, а 51665 (25,6%) – середню спеціальну освіту. З них 41453 (20,6%) були у віці до 30 років, 117183 (58,1%) – у віці від 31 до 49 років, 49941 (21,3%) – 50 і більше років. Тридцять тисяч спеціалістів з вищою і майже 70000 з середньою спеціальною освітою працювали керівниками середньої ланки (бригадири, начальники відділів, ланкові, завідувачі фермами). Серед цієї категорії домінували працівники у віці від 31 до 49 років – 85938 (86%), 5993 (5,9%) були у віці 50 і старше і лише 8066 (8,1%) – у віці до 30 років [9].

Характерно, що в ряді господарств керівники і спеціалісти зараховувалися на певні посади за конкретною системою. За станом на 1 січня 1996 року за контрактами працювали 1264 керівників і спеціалістів колективних сільськогосподарських підприємств і радгоспів (0,34% їх загальної кількості), в тому числі 683 керівника господарств (5,5%), 226 – керівників середньої ланки (0,2%), 78 головних спеціалістів (0,1%), 184 – спеціаліста (0,1%) [10].

Таким чином, у колективних і державних сільськогосподарських підприємствах у 1993-1995 роках працювали 281594 спеціаліста. В цей же час в органах державної влади (структурах архів Міністерства сільського господарства і продовольства, обласних і районних державних адміністраціях, дослідних станціях) працювали 72 тисячі спеціалістів сільського господарства, в основному з вищою освітою. 26406 спеціалістів працювали в структурах, які виникли в процесі реформування власності та господарювання (асоціаціях фермерів, об'єднаннях кооператорів, спільних підприємствах по переробці сільгосппродукції, торгівельних домах, агробіржах, комерційних структурах, які займалися закупками сільгосппродукції та постачанням сільським виробникам техніки, мінеральних добрив, будівельних матеріалів, палива тощо).

Серед керівників і спеціалістів, які працювали у колективних сільгоспідприємствах, радгоспах, асоціаціях фермерів, кооперативних об'єднаннях, домінували особи, що закінчили вузи та технікуми у 70-х роках (більш як 70% їх загальної кількості). Дві третини із них після закінчення учбових закладів не підвищували своєї кваліфікації. У 1994-1995 роках понад 81% керівників колективних сільськогосподарських підприємств, директорів переробних, агросервісних підприємств не володіли знаннями в питаннях господарювання в умовах ринкових відносин, не були в достатній мірі ознайомлені з основними законодавчими та нормативними актами з аграрної реформи. До того ж серед них по суті домінували прихильники збереження у аграрному секторі старого укладу [11].

У 1994-1995 роках різні структури аграрного сектору України поповнювалися випускниками учбових закладів, в яких підготовка спеціалістів проводилася ще за старими навчальними планами, не проводилися заняття про особливості господарювання в умовах ринкових відносин та багатокладності в сільськогосподарському виробництві. Більшість викладачів не були готові до докорінної перебудови навчальної та наукової роботи відповідно до вимог реформування форм власності та господарювання в агропромисловому комплексі. Більшість керівників сільгоспідприємств і після проголошення незалежності України залишилися прихильниками колективної форм господарювання. І не лише тому, що вони повністю поділяли погляди щодо її ефективності як найбільш виправданої.

Нечіткими були і орієнтири владних структур в питаннях суті та шляхів господарювання в умовах ринкової економіки. До того ж серед керівників відбулася диференціація за ідеологічною ознакою. Чимало з них залишилися комуністами. У 1992-1993 роках ряд керівників вступили до Української республіканської партії, Української соціал-демократичної партії, а в 1994-1995 роках до Народного Руху України. Це призвело до того, що серед керівників сільгоспідприємств були люди різних політичних орієнтацій – прихильники збереження старої системи, прихильники радикальних змін у формах власності та господарювання в аграрному секторі. Перші не сприймали заходів щодо реформування існуючих колгоспів і радгоспів. Другі прагнули до якнайшвидшого його проведення. В умовах, коли, хоч і повільно, провадилася аграрна реформа, вищі та середні спеціальні сільськогосподарські навчальні заклади діяли в рамках застарілих структур, готували спеціалістів широкого профілю. Лише у 1993-1994 роках у експериментальному плані почалась перебудова системи підготовки кадрів для аграрного сектора.

У ряді вузів Українська сільськогосподарська академія (нині НУБіП), Дніпропетровському, Луганському, Кам'янець-Подільському сільськогосподарських інститутах почалась підготовка зі спеціальностей «Аграрний менеджер», в Національному аграрному університеті – «Землевпорядник».

Міністерство сільського господарства і продовольства затвердило проект «Агроосвіта». Важливим є розділ інформатизації аграрної освіти. Цей процес відбувається на основі діяльності двох систем:

1. Інформаційної комп'ютерної системи, до якої входять: комп'ютерна система обміну інформацією між Міністерством сільського господарства і продовольства і закладами освіти в режимі електронної освіти; локальна обчислювальна мережа; банк даних і база знань по основних галузях сільськогосподарських знань: економіці, землеробству, тваринництву, механізації та електрифікації, переробці сільськогосподарської продукції;

2. Інформаційно-довідкові системи управління навчальними закладами, до якої входять: база даних основних характеристик навчальних закладів та учбово-дослідних господарств; аналіз господарської діяльності навчальних закладів та учоспів; аналіз навчального процесу; аналіз наукових досліджень; контроль виконання наказів; модель спеціаліста на базі штучного інтелекту; формування потреби на підготовку та перепідготовку спеціаліста; система управління навчальними закладами (Абітурієнт, прийом вступних іспитів, кадри, бухгалтерія, бібліотека, деканат, кафедра, навчальний процес).

У 1994-1995 навчальному році посилилась робота по реформуванню структури навчальних закладів. По-перше, встановлено категорії вищих навчальних закладів. До III і IV рівнів акредитації віднесені державні університети, академії, інститути, а до I і II рівнів – коледжі, технікуми, радгоспи-технікуми. По-друге, докорінно змінені навчальні плани навчальних закладів усіх рівнів: з них виключені дисципліни, в яких питання про шляхи і форми господарювання висвітлюються з позицій державної і колективної власності на землю. По-третє, введені нові спеціальності, які спрямовані на підготовку кадрів для роботи в умовах ринкової економіки. По-четверте, зменшені набори в вузи, особливо по спеціальностях широкого профілю. Про це, зокрема, свідчать дані, які наведені у табл. 1.

Дані таблиці свідчать, що у 1995 році відбулося значне зменшення прийому до вузів I і II кваліфікації (колишніх технікумів) – майже на третину у порівнянні з 1991 роком, в тому числі на стаціонарне навчання на 17%. Набагато зменшено прийом із спеціальностей «Економіка і планування сільського господарства» – майже на 50%, «Комп'ютерна техніка і автоматика» – на 40%, «Механізація і електрифікація сільського господарства» – на 54%, «Агрономія» – на 42%, «Зоотехніка і ветеринарна медицина» – на 31%, «Гідромеліорація» – на 59%. На нові спеціальності прийом в цілому був незначним – «Менеджмент» – 150 чоловік, «Торгівля і комерція» – 815 чоловік, «Геодезія і землевпорядники» – 1470 чоловік, «Організація і технологія фермерського господарства» – 1320 чоловік. Отже, з нових спеціальностей, до вузів I і II рівнів кваліфікації було прийнято 3755 чоловік, що становило усього 15,3% з прийнятих у 1995 році. В цілому, зменшення прийому відбулося по усіх категоріях сільгоспвузів.

Якщо у 1993-1994 навчальному році 22% студентів сільськогосподарських навчальних закладів України навчалися на агрономічних факультетах, то у 1995 – 1996 роках – 12%. Відповідно з 10% до 7% зменшилась чисельність студентів на зоотехнічних, з 7% до 4% – на ветеринарних, з 19% до 14% – з спеціалізацій «Механізація», «Електрифікація», «Автоматизація». Майже на третину зменшився прийом з спеціалізацій «Економіка і планування сільськогосподарського виробництва». Водночас прийом з спеціалізацій «Аграрний менеджмент», «Землевпорядники», «Торгівля і комерція», «Організація і технологія фермерського господарства», «Екологія і охорона навколишнього середовища» незначно збільшився.

Якщо у 1993-1994 навчальному році 22% студентів сільськогосподарських навчальних закладів України навчалися на агрономічних факультетах, то у 1995 – 1996 роках – 12%. Відповідно з 10% до 7% зменшилась чисельність студентів на зоотехнічних, з 7% до 4% – на ветеринарних, з 19% до 14% – з спеціалізацій «Механізація», «Електрифікація», «Автоматизація». Майже на третину зменшився прийом з спеціалізацій «Економіка і планування сільськогосподарського виробництва». Водночас прийом з спеціалізацій «Аграрний менеджмент», «Землевпорядники», «Торгівля і комерція», «Організація і технологія фермерського господарства», «Екологія і охорона навколишнього середовища» незначно збільшився.

Таблиця 1

Прийом студентів до вищих сільськогосподарських навчальних закладів I і II рівнів акредитації у 1994-1995 навчальному році

Спеціальності	Станом на 1 січня 1995р.		+збільш. - зменш.	порівняно з 1991р. в т.ч. денна ф.н.
	Всього	в т.ч. денна ф. н.		
<i>Прийом в усі вузи України</i>	24480	20612	-12458	-3849
з них за спеціальностями:				
економіка і планування сільського господарства	3740	2960	-3456	-740
менеджмент	150	150	+100	+100
торгівля і комерція	815	775	+484	+484
право і документація	1120	980	+100	+100
екологія і охорона навколишнього середовища	50	50	--	--
геодезія і землевпорядники	1470	1250	+840	+758
комп'ютерна техніка і автоматика	240	200	-100	-50
<i>інженерні спеціальності</i>	1240	1059	+240	+240
механізація і електрифікація сільського господарства	5240	4225	-4170	-1040
будівництво	1160	900	-700	-350
агрономія	2840	2490	-2200	-1670
зоотехніка і ветеринарна медицина	4330	3610	-2670	-1580
водні біоресурси	65	28	+10	-30
організація і технологія фермерського господарства	1320	1210	+248	+100
гідромеліорація	700	525	-872	-346

У 1995-1996 навчальному році в Україні було 20 аграрних вищих навчальних закладів III і IV рівнів акредитації (4 університети, 3 академії, 13 інститутів), та 121 – I і II рівнів акредитації (17 коледжів, 65 технікумів, 38 радгоспів-технікумів). За участю іноземних партнерів було створено 23 школи агробізнесу по підготовці спеціалістів управлінських і комерційних структур. В процесі зміни структури та спрямованості навчального процесу відбувається перетворення ряду вузів в учбові заклади нового типу зі ступеневою формою підготовки кадрів, на основі інтеграції науково-дослідних і учбових процесів з підготовкою бакалаврів, магістрів, менеджерів, спеціалістів за фахом зовнішньоекономічної діяльності. В ряді вузів аграрного профілю розширюється підготовка спеціалістів по декількох професіях, зокрема, агрономи паралельно оволодівають знаннями з спеціальності «Менеджер», зоотехніки – «Землевпорядник», агрохіміки – «Екологія та охорона навколишнього середовища». Характерно, що сільськогосподарські діють в усіх регіонах України, про що свідчать дані табл.2 [12].

Дані таблиці свідчать, що в 1995 році вузи III і IV рівнів акредитації були у Автономній Республіці Крим та 15 областях. Сільгоспвузів вказаної акредитації не було в західному регіоні – у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській, Тернопільській, Чернівецькій областях, східному регіоні – Донецькій, Кіровоградській, Чернігівській областях. В той же час у Харкові діяли три, у Львові – два, у Київській області (міста Київ та Біла Церква) – два вузи III і IV рівнів акредитації.

Вузи I і II рівнів акредитації були в усіх областях і у Автономній Республіці Крим. У Вінницькій області їх діяло 9, у Київській, Полтавській, Черкаській, Чернігівській – по 7, Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Кіровоградській, Сумській – по 6, Львівській, Одеській, Харківській – по 5, Автономній Республіці Крим, Донецькій, Івано-Франківській, Тернопільській, Хмельницькій – по 4, Волинській, Луганській, Миколаївській, Рівненській, Херсонській, Чернівецькій – по 3, Закарпатській – 1. Характерно, що у вузах Києва, Львова, Харкова навчалось чимало студентів – уродженців усіх областей України, в тому числі й тих, де немає сільгоспвузів. У Національному аграрному університеті (м. Київ) навчаються студенти – уродженці 10 областей України, в тому числі Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернігівської. Серед студентів львівських сільгоспвузів III і IV рівнів акредитації є юнаки і дівчата, що народилися не лише у західних областях, але й з Хмельниччини, Житомирщини, Черкащини. У Дніпропетровському аграрному університеті навчається молодь з Донеччини та Кіровоградщини.

Таблиця 2

Чисельність вищих учбових закладів Мінсільгоспроду України (по областях)

	Вузи III-IV рівнів акредитації		Вузи I-II рівнів акредитації	
	1991р.	1995р.	1991р.	1995р.
По Україні	20	20	122	121
<i>В тому числі:</i>				
Автономна Республіка Крим	1	1	4	4
Вінницька	1	1	9	9
Волинська	-	-	3	3
Дніпропетровська	1	1	5	6
Донецька	-	-	4	4
Житомирська	1	1	6	6
Закарпатська	-	-	2	1
Запорізька	1	1	6	6
Івано-Франківська	-	-	4	4
Київська	2	2	7	7
Кіровоградська	-	-	6	6
Луганська	1	1	3	3
Львівська	2	2	4	5
Миколаївська	1	1	3	3
Одеська	1	1	5	5
Полтавська	1	1	8	7
Рівненська	-	-	3	3
Сумська	1	1	7	6
Тернопільська	-	-	5	4
Харківська	3	3	5	5
Херсонська	1	1	3	3
Хмельницька	1	1	3	4
Черкаська	1	1	8	7
Чернівецька	-	-	3	3
Чернігівська	-	-	7	7

Після проголошення незалежності України провідний аграрний вуз України двічі підвищив свій статус. У 1992 році він став Українським державним аграрним університетом у структурі Міністерства сільського господарства і продовольства, а в 1994 році – Національним аграрним університетом з наданням великих прав автономії та безпосереднім підпорядкуванням Кабінетові Міністрів України. Це дало змогу оперативніше здійснювати відповідні реформи структури і змісту діяльності університету. Тільки у 1993 році в НАУ започаткована підготовка з таких нових спеціальностей і спеціалізацій: аграрний менеджмент, фінанси і кредит, аграрне право, світове сільське господарство та зовнішньоекономічна діяльність, інформаційні системи в бізнесі, птахівництво, рибицтво, конярство, сільськогосподарське машинобудування, землевпорядкування, агроекологія, агромікробіологія та вірусологія, плодоовочівництво і виноградарство, лісова меліорація, нормальна та патологічна фізіологія хвороб дрібних тварин, механізація переробки та зберігання сільськогосподарської продукції.

У 1995 – 1996 роках створені нові факультети: аграрний менеджмент, землевпорядкування, продовольчий. На базі науково-дослідних інститутів УААН садівництва, землевпорядкування, рибицтва, механізації та електрифікації сільського господарства, агроекології, аграрної економіки, селекційно-племінного центру з птахівництва створені та функціонують відповідні кафедри. В ряді інших інститутів створені філії кафедр. Понад 100 відомих науковців НАН України та УААН викладають та очолюють кафедри в НАУ, що дозволяє значною мірою поєднувати навчальну і наукову роботу [13].

Про кількість студентів і професорсько-викладацького стану на факультетах Національного аграрного університету станом на 1 січня 1996 року свідчать дані, що наводяться у табл. 3.

**Чисельність студентів і професорсько-викладацького складу
Національного аграрного університету**

Факультети	Навчалоя студентів		Працювало штатних викладачів		
	на стаціонарному відділенні	на заочному відділенні	професорів	доцентів	старших викладачів і асистентів
Агрономічний	550	400	17	40	12
Агрохімії та ґрунтознавства (включаючи землевпорядників)	316	250	9	45	15
Захисту рослин	428	278	9	34	4
Зооінженерний	500	480	14	33	7
Ветеринарної медицини	1000	---	21	58	23
Механізації сільського господарства	1200	825	10	62	49
Електрифікації та автоматизації сільського господарства	700	350	9	29	26
Економічний	1350	890	11	35	18
Аграрного менеджменту	600	100	8	30	25
Лісогосподарський	570	450	9	37	4
Педагогічний	225	-	2	3	2
Підвищення кваліфікації	250	-	7	30	42
<i>Усього в НАУ</i>	<i>7689</i>	<i>4023</i>	<i>126</i>	<i>436</i>	<i>227</i>

Дані таблиці свідчать про те, що найбільше студентів навчалоя на факультетах економічному, аграрного менеджменту, механізації сільського господарства, ветеринарної медицини. Малочисельними були факультети агрохімії та ґрунтознавства, агрономічний, захисту рослин. Понад третина студентів навчалоя на заочному відділенні. Найбільша кількість професорів і доцентів працювали на факультетах ветеринарної медицини, агрономічному, зооінженерному, механізації сільського господарства. У 1996 році до структури НАУ ввійшов Ніжинський агротехнічний коледж, метою чого є відпрацювання нової моделі співпраці коледжів з факультетами університету та модернізації системи ступеневої аграрної освіти.

У травні 1996 року університет штату Айова (США) підписав меморандум про визнання системи освіти в НАУ та дипломів його випускників, які навчаються за взаємоузгодженими навчальними планами та програмами, а Європейський союз ветеринарних вищих навчальних закладів у свою чергу офіційно визнав факультет ветеринарної медицини. В 1995 році спеціальна комісія ЮНЕСКО, проаналізувавши діяльність майже усіх університетів, академій та інститутів України, визначила Національному аграрному університету шосте місце за рейтингом.

У вересні 1996 року Національний аграрний університет включав в себе 13 факультетів, 18 проблемних і 2 галузевих науково-дослідних лабораторії, три дослідні станції (лісництва, агрономічна та м'ясного скотарства, учбово-дослідне господарство, учбово-виробничий комбінат та Ніжинський агротехнічний коледж). Тут працюють понад 1200 викладачів і науковців, в тому числі понад 126 докторів наук і професорів та 600 кандидатів наук і доцентів, навчається більш ніж 12 тисяч студентів, 230 аспірантів, 19 докторантів, 40 магістрів та 150 слухачів педагогічного факультету. Разом з інститутом післядипломної освіти щорічно забезпечується перепідготовка та підвищення кваліфікації понад 3 тисяч спеціалістів сільського і лісового господарства та ветеринарної медицини.

Навчаються студенти, магістри та аспіранти з багатьох країн світу [14].

У вересні 1996 року при Національному аграрному університеті відкрито Міжнародний інститут агробізнесу. В розробці структури, навчальних планів і програм, визначенні форм діяльності брали участь вчені американських університетів штатів Айови, Огайя, Луїзіани. У 1995-1996 навчальному році відповідно з номенклатурою спеціальностей введені для вивчення нові дисципліни: введення в агробізнес, соціальна комунікація, основи макроекономіки, зовнішньоекономічна діяльність, аудит, моделювання економічних систем, державні фінанси, міжнародне економічне право, страховий захист, організація бізнесу і підприємництва, світове сільськогосподарське виробництво, менеджмент в екології, основи агробізнесу, аграрні соціально-трудова відносини.

Підвищенню ефективності навчального процесу сприяло створення спільних кафедр, до діяльності яких залучались провідні вчені науково-дослідних інститутів. Вже ряд років на такій основі функціонують кафедри агроекології, землевпорядкування, фінанси і кредит, садівництва, рибництва, до роботи яких відповідно залучені науковці інститутів агроекології, землевпорядкування, аграрної економіки, садівництва, рибництва УААН, та птахівництва на основі спілкування з виробничим комплексом. За станом на 1 вересня 1996 року у навчально-методичній роботі в Національному аграрному університеті брали участь 14 академіків галузевих академій, 119 професорів, 482 доцента, понад 100 кандидатів наук, які не мали вчених звань [15].

В сучасних умовах виникла потреба у кадрах, які займаються аудиторською діяльністю. Це зумовлено необхідністю здійснення кваліфікованого контролю за приватизацією державних підприємств, а також реорганізації функціонуючих підприємств в господарські формування, які більш ефективні в ринкових умовах. У зв'язку з цим аудиторська діяльність спрямовувалась по двох напрямках. По-перше, аудиторська перевірка (експертиза) процесу приватизації і реорганізації підприємства на предмет законності та достовірності (при залученні до роботи комісії з приватизації державних об'єктів та при підтвердженні достовірності та повноти балансу об'єкту приватизації). По-друге, надання послуг безпосередньо суб'єктам господарювання та приватизації державного майна, створенню нових господарських формувань тощо, тобто надання окремого, цілком визначеного виду аудиторських послуг (консультацій). В перехідний до ринкових відносин період потребують аудиторських послуг і колективні сільськогосподарські підприємства і міжгосподарські підприємства. Реорганізація КСПП в асоціації кооперативів і фермерських господарств, впровадження в колективних сільськогосподарських підприємствах внутрішньогосподарської кооперації, також не можлива без кваліфікованого консалтингу зі сторони аудиторських фірм [16].

Однак, у вузах України кадри, які займаються аудиторською діяльністю, не готувалися. Цю роботу виконували фахівці з банківської справи, що працювали у структурах Міністерства фінансів та Національного банку України. З 1995 року на економічних факультетах сільгоспвузів введено спецкурси з проблем аудиту. Ряд випускників направляються в установи, які займаються аудиторською діяльністю. В умовах реформування системи освіти виникли організаційні структури, які координують навчально-методичну роботу різних її ланок. За рекомендацією міжнародної конференції об'єднань вчителів у Полтавській області на базі педвузу створили науково-навчально-виховний комплекс, у складі якого дитячі садки, школи, коледжі педагогічного профілю, ПТУ, педучилища, інститут вдосконалення вчителів, встановили прямі зв'язки з усіма школами області. Розроблена і здійснюється комплексна науково-практична програма «Вчитель» (школа-педвуз-школа). У її реалізації задіяні усі факультети та кафедри, весь професорсько-викладацький склад і студенти. Він передбачає пошук, відбір і довузівську підготовку юних педагогічних талантів в усіх 300 школах області за спеціальною програмою «Школа юного педагога», починаючи з сьомого класу. Її результатом стає принципово новий порядок відбору абітурієнтів: перевага надається випускникам «Школи юного педагога», які зараховуються у студенти без вступних іспитів. Вузу, який знає свого майбутнього першокурсника ще з сьомого класу, немає потреби влаштовувати йому вступний іспит.

Встановлено новий порядок прийому й інших абітурієнтів: при відборі першокурсників головним стали не оцінки вступних іспитів, а результати оцінки абітурієнта кваліфікаційною експертною комісією з спеціально розроблених тестів: який моральний рівень; чи любить він дітей; чи має він нахил до вчительської професії; чи здатний він стати неформальним дитячим лідером; який його фізичний облік; чи здоровий він тощо [17].

Педагогічні комплекси, створені на базі вузів, розташованих в обласних центрах, крім виконання всієї сукупності по підготовці та перепідготовці психолого-педагогічних кадрів для усієї системи народної освіти та науково-педагогічних кадрів власне для себе, стали центрами своїх регіонів. Створення педагогічних комплексів сприяє поліпшенню відбору і довузівській підготовці усього контингенту абітурієнтів у школах педагогічних комплексів.

Відбувалась інтеграція вищих учбових закладів і науково-дослідних установ аграрного профілю. На цій основі сформувався навчально-науково-виробничий комплекс під егідою Національного аграрного університету, в якому об'єднано багатопрофільні сільгоспвузи, відповідні науково-дослідні інститути, дослідні станції, ПТУ, технікуми, коледжі аграрного профілю, учбові заклади післядипломного навчання керівників і спеціалістів сільськогосподарських підприємств різних форм власності, інститути перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників по оволодінню суміжними професіями. У ряді інститутів УААН, середніх сільськогосподарських учбових закладах, на агропромислових підприємствах створені кафедри або філії кафедр, де ведуть навчальну роботу викладачі базових вузів, вчені науково-дослідних закладів, а також тих навчальних установ, де створені кафедри або філії кафедр.

Створення навчально-науково-виробничих комплексів сприяє не лише поліпшенню відбору і довузівській підготовці абітурієнтів до базового вузу, але й поліпшенню навчально-методичної та виховної роботи у структурах, які входять до складу комплексу, впровадженню результатів наукових досліджень у виробництво [18].

У навчально-науково-виробничих комплексах значну роль відіграють установи Української академії аграрних наук. По-перше, провідні вчені інститутів УААН, що входять до комплексу, читають базові курси лекцій з відповідних дисциплін та певні спецкурси (відповідно до профілю факультетів та спеціалізації майбутніх спеціалістів). По-друге, вони включаються до складу авторських колективів по підготовці підручників, навчальних посібників, методичних розробок з дисциплін, які відповідно з навчальними планами вивчалися студентами певних факультетів. По-третє, понад 100 науковців УААН є членами методичних рад і комісій вузів і факультетів. По-четверте, ряд вчених, в основному директори інститутів, їх заступники, завідувачі відділами є науковими консультантами (керівниками) студентів з тем курсових і дипломних робіт. По-п'яте, вони ж керували виробничою практикою студентів в наукових підрозділах інститутів [19].

Відбувається поетапне реформування майже усіх сільськогосподарських вузів України. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 2 листопада 1995 року на базі Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту створено Подільську державну аграрно-технічну академію. Необхідність створення та розвитку вищого учбового закладу даного типу, що професійно займається підготовкою, переїдготовкою та підвищенням кваліфікації управлінських кадрів в галузях АПК Чернівецької, Івано-Франківської, Тернопільської та Хмельницької областей обумовлена специфікою проблем перехідного періоду до ринкових відносин. В академії діє 6 факультетів, на яких навчаються як випускники шкіл та спеціальних сільськогосподарських закладів, так і працівники АПК [20].

Потреба у кваліфікованих управлінських кадрах та цивілізованих підприємцях змусила реорганізувати учбову роботу економічного факультету. 4 листопада 1995 року Постановою Колегії Міністерства сільського господарства і продовольства України економічний факультет було перетворено у факультет «Аграрний менеджмент та облік і аудит». Відповідно з цим тут вивчаються професійно-орієнтовані дисципліни: менеджмент в АПК; державне управління; управління ресурсами і витратами; управління змінами і новаціями [21].

Відповідно до Закону України «Про освіту» академія будує підготовку спеціалістів за п'ятим, четвертим і третім рівнями акредитації («магістр» і «спеціаліст») на основі гуманізму, демократії, національної самосвідомості, взаємної поваги між націями і народами. Система багатоступінчатої освіти дає змогу задовольнити загальноосвітні потреби особистості та здійснити глибоку спеціальну професійну підготовку. На підготовку кадрів для діяльності в умовах ринкових відносин спрямовані навчальні плани Київського гуманітарного інституту. На базі середньої освіти він готує фахівців, які надто потрібні в усіх галузях народного господарства: спеціалістів маркетингу, менеджерів зовнішньоекономічної діяльності підприємств, спеціалістів міжнародних відносин, вчителів англійської, французької та німецької мов.

Факультет післядипломної освіти здійснює навчання тих, хто вже має будь-яку вищу освіту, за спеціальностями: «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємств», «Мова і література» (англійська, німецька). Факультет має курси ділової мови (англійська, німецька, французька) та проводить семінари з різноманітних галузей вітчизняного і закордонного публічного та приватного права [22].

За спеціальними освітньо-професійними програмами, затвердженими Головним управлінням державної служби при Кабінеті Міністрів України, ведеться підготовка спеціалістів у Київському державному економічному університеті (КДЕУ). По-перше, за державними контрактами тут готуються магістри державного управління за спеціальностями: «Державні фінанси (податково-фінансова система)» і «Державне управління економікою».

По-друге, КДЕУ на навчання за програмами підготовки магістрів державного управління приймаються на конкурсній основі громадяни України, які мають кваліфікацію спеціаліста (магістра) з економічного профілю і працюють:

- а) в органах державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, на підприємствах;
- б) в установах, організаціях та зараховані до кадрового резерву для прийняття на державну службу.

Студентами КДЕУ можуть стати і випускники вузів III або IV рівнів акредитації, направлені за рекомендаціями державної екзаменаційної комісії вищого закладу освіти, в межах відведеної квоти. По-третє, КДЕУ здійснює підготовку фахівців другого освітнього рівня – магістрів з економіки та менеджменту. До магістратури університету приймаються особи, які мають вищу освіту будь-якого

профілю, на такі програми: 1. Магістр ділового адміністрування; 2. Магістр з бухобліку та аудиту (облік і аудит підприємницької діяльності; облік і аудит у банках; облік, контроль і ревізія в бюджетних і фінансових організаціях); 3. Магістр міжнародного менеджменту (управління міжнародним бізнесом); 4. Магістр державного управління (адміністративний менеджмент; державні фінанси; управління зайнятністю; державне управління економікою; економічна статистика; банківська справа); 5. Магістр інформаційних систем (інформаційні системи в менеджменті; інформаційні системи в економіці; менеджмент інформаційної діяльності).

До магістратури КДЕУ приймаються особи, які мають ступінь бакалавра (спеціаліста), присуджений акредитованим вищим навчальним закладом III та IV рівнів акредитації, та успішно пройшли співбесіду. Термін навчання визначено:

1. для тих, хто вступає на денну форму навчання:

а) 1 рік – бакалаврів з економіки або менеджменту, що відповідає профілю магістерської програми;

б) 2 роки – бакалаврів з економіки або менеджменту, що відповідає профілю магістерської програми;

2. Два роки – для тих, хто вступає на очно-заочну форму навчання [23].

Спеціалізованим вищим навчальним закладом по підготовці спеціалістів фінансово – інвестиційної сфери є Київський інститут інвестиційного менеджменту. Тут програми відповідають стандартам міжнародних організацій, які об'єднують професіоналів інвестиційної індустрії (Асоціація інвестиційного менеджменту та досліджень/США/, Європейська федерація товариств фінансових аналітиків, Інститут інвестиційного менеджменту та досліджень /Великобританія/). Строк навчання: 1,5-2 роки на базі вищої освіти, 5 років – на базі середньої освіти. Підготовка ведеться з професій:

а) інвестиційний менеджер;

б) фінансовий менеджер;

в) менеджер з страхування;

г) менеджер з маркетингу.

Навчальний процес ведеться відповідно з міжнародними стандартами підготовки інвестиційних менеджерів та фінансових аналітиків. Студенти, які прагнуть одержати сертифікат фінансового аналітика, покликані обов'язково вивчити такі дисципліни: регулювання інвестиційного бізнесу; етика і професійні стандарти; економіка; статистика і фінансова математика; введення у бухгалтерський облік і аналіз господарської діяльності; фінансові ринки та інструменти; управління портфелем; фінанси корпорації [24].

Новим за структурою та формами навчання, методичної роботи є Український фінансово-економічний інститут (м. Ірпінь, на Київщині), створений за рішенням Кабінету Міністрів України від 10 січня 1996 року. Створений на базі технікуму, він продовжує підготовку фахівців за спеціальностями: монтаж і експлуатація електрообладнання підприємств та цивільних споруд; обробка металів на верстатах та автоматичних лініях; механізація та автоматизація торфового виробництва. Однак в інституті будуть в основному готувати кадри з фінансово-економічних спеціальностей. На базі школи (11 класів) почата підготовка бакалаврів та спеціалістів з економіки за фаховим спрямуванням «Економіка підприємства», «Фінанси і кредит», а на базі основної школи (9 класів) за програмою коледжу з питань перелічених спеціальностей ще фахівців правознавства та банківської справи [25].

У складі інституту створено Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів податкової системи. Аналіз складу студентів свідчить, що у 1996 – 1997 навчальному році близько 70% їх чисельності були випускниками сільських загальноосвітніх шкіл та технікумів аграрного профілю [26].

Майбутнім спеціалістам викладають дисципліни: комп'ютеризація обліково-обчислювальних робіт; політологія; економічна теорія; основи підприємництва та менеджменту; аудит; комерційна діяльність; менеджмент у торгівлі. Ведеться навчання й на персональних комп'ютерах і автоматизованих робочих місцях бухгалтера.

Не дивлячись на те, що в навчальних закладах введено ряд нових спеціальностей і спеціалізацій, набір студентів за державним контрактом на перші курси скоротився майже на третину. І це не зважаючи на те, що до 1994 – 1995 навчального року діяло положення Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України» про квоту прийому студентів і учнів, які працюватимуть у сільській місцевості, до вищих та середніх спеціальних учбових закладів. Така квота визначалася Мінсільгоспродом України та місцевими Радами, виходячи з потреб у спеціалістах. Підтверджувалося, що підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів з вищою і середньою освітою і робітничих кадрів провадиться за рахунок державного бюджету [27].

Тому в умовах вирішення фінансових негараздів одержали розвиток комерційні принципи при прийомі до вузів. У Харківському державному університеті навчається 900 студентів, які самостійно оплачують за перебування у вузі. Це дозволило вирішити певні питання навчальної роботи: у встановлені строки оплачувати працю викладачів факультетів, на яких навчаються студенти такої категорії. Виявляти більшу вимогливість до студентів, домагатися, щоб вони неухильно виконували навчальні завдання. Така практика виявляє свої переваги перед приватними і комерційними вузами. Адже в останніх навчальний процес ведуть нештатні працівники, нерідко не досить високої кваліфікації. Досвід Харківського державного університету підтверджує необхідність розмежувати державні і регіональні вищі навчальні заклади. Державні університети з віковими традиціями практично працюють для всієї держави і фінансуватися повинні з державного бюджету. Вузи, які обслуговують в основному свої регіони, повинні фінансуватися з місцевого бюджету (пропонується це передбачити у законі про місцеве самоврядування). Заслугує поширення і порядок працевлаштування випускників. Тут утвердився тристоронній контракт: абітурієнт, середня школа, районне та обласне управління освіти, або сільського господарства і продовольства (чи іншого відомства).

Таким чином молоді спеціалісти повертаються у свій район (відповідно у школу, виробниче підприємство, установу), де зобов'язані відпрацювати три роки. Це одержало підтримку: такий порядок встановлено відповідним Указом Президента України. Завдяки такому порядку із року в рік все більше випускників одержували гарантовану роботу. Якщо в 1993 році Харківський державний університет працевлаштував 25% від загального випуску, у 1995 – 64,3%, то у 1996 році – вже майже 73% випускників. Разом з тим щорічно зростала підготовка кадрів за рахунок коштів місцевого бюджету, галузевих міністерств, відомств, підприємств, організацій, установ та фізичних осіб. В 1994-1995 навчальному році в аграрних університетах, сільськогосподарських академіях та інститутах навчалось близько 7 тисяч таких студентів, у середніх спеціальних учбових закладах – 4,2 тисячі, в тому числі на денній формі навчання відповідно 4450 і 2000 студентів. У 1995-1996 навчальному році до вузів III та IV рівнів акредитації за рахунок коштів місцевого бюджету, галузевих міністерств, відомств, колективних сільгоспідприємств, асоціацій фермерів, кооператорів та фізичних осіб було прийнято 8760, а до вузів I та II рівнів акредитації – близько 5000 студентів (відповідно, на денну форму навчання 4950 і 3100 студентів). Вартість навчання одного студента у розрахунках на 1 жовтня 1996 року складає 500-700 гривень на рік по денній та 200-300 гривень по заочній формі навчання. Таким чином, навчальним закладам додатково надійшло понад 2,5 мільйона гривень, що у певній мірі покращило їх фінансове становище [28].

Розширюються міжнародні відносини у галузі освіти. Вони здійснюються на державному, галузевому, а також на рівні навчальних закладів та наукових установ. До травня 1996 року було укладено угоди з 40 країнами світу. Понад 600 вищих навчальних закладів співробітничали із зарубіжними партнерами. Форми співробітництва багатогранні. Тут і обмін досвідом з найважливіших напрямів управління, планування та прогнозування в галузі освіти, проведення спільних наукових досліджень, підготовка фахівців на базі повного і часткового курсів навчання, обмін викладачами на довгострокову педагогічну роботу. Практикується також обмін викладачами на короткотерміновій основі для читання курсів лекцій та наукової роботи, спільно видається навчально-методична та довідкова література, посібники, словники. З України щороку від'їжджають за кордон на навчання, стажування, підвищення кваліфікації та участі в наукових конференціях понад 15 тисяч студентів, аспірантів, науково-педагогічних співробітників. Для розвитку освіти та науки використовуються інвестиції міжнародних організацій.

Через головний офіс у Києві та філіали у Дніпропетровську, Донецьку, Львові, Одесі, Сімферополі, Харкові фінансує виконання важливих проектів Фонд Сороса (США). На його кошти реалізуються програми «Дошкільне виховання», «Підтримка освіти в галузі точних наук», «Трансформація гуманітарної освіти в Україні», «Розвиток науки в Україні», «Видавнича справа», «Навчання англійської мови», «Місьцеве самоврядування», «Соціальна адаптація військовослужбовців». Вісім канадських організацій-партнерів Бюро міжнародної освіти Канади, гасло якого: «Освіта без кордонів», об'єднують свої зусилля і професійний досвід для забезпечення комплексної інтегрованої програми підтримки Української академії державного управління, мережі її регіональних філій і органів української державної служби. Вартість вказаної програми – 2,5 мільйона доларів. Плідні результати дає співробітництво українських вузів з учбовими закладами зарубіжних країн. Вже понад п'ять років існують тісні зв'язки співпраці Національного аграрного університету України з університетом штату Айова (США). За цей період їх працівники вивчали особливості систем аграрної освіти, науки, впровадження науково-технічного прогресу у виробництво, провадили спільні дослідження, застосовували програми підвищення кваліфікації співробітників. Відбувся обмін студентів і викладачів.

Пріоритетною стала робота по реформуванню аграрної освіти відповідно до проекту співробітництва, що фінансується інформаційним агентством США. Цей проект надає можливість НАУ отримати сучасні навчальні матеріали і розширити методики викладання, сприяв структурним змінам в управлінні НАУ.

Українські та американські колеги оперативно вивчили особливості начальних планів і програм цих двох вузів та врахували позитивні сторони кожного. Як наслідок, були узгоджені нові навчальні плани і програми підготовки бакалаврів та спеціалістів і визнано, що вони відповідають аналогічним вимогам обох університетів [29].

Все це зафіксовано в меморандумі про угоду між цими двома вузами. Істотні зміни в навчальних планах, програмах, реформуванні освіти, що проведені в НАУ в ході здійснення проекту співробітництва з американським університетом, демонструють досягнення відповідності між системою освіти і кваліфікаційними вимогами обох навчальних закладів. Університет штату Айова – один із авторитетних аграрних освітніх центрів США – визнав диплом НАУ. Цим зроблено перший крок на шляху конвертації диплома вищого навчального закладу України. Відповідно з цим студенти і випускники НАУ мають повне право зараховуватися студентами і аспірантами університету Айова з урахуванням предметів, що вивчалися ними в Києві за адаптованими навчальними планами і програмами [30]. Докорінні зміни відбуваються і у викладанні та дослідженні проблем гуманітарного профілю. У всіх навчальних закладах введено дисципліни «Історія України», «Історія української філософської думки», української мови та літератури. В ряді вузів, особливо педагогічних, викладається комплексна дисципліна «Українознавство». При Національному університеті імені Тараса Шевченка діє інститут українознавства, який покликаний формувати концептуальні засади досліджень, визначати справді фундаментальні напрямки (пріоритети), перед усім у сфері духовного буття народу. Українознавство виступає як чинник консолідації суспільства, відіграє вирішальну роль у реформуванні національної системи освіти, її гуманізації, у вивченні національних базових цінностей, моральних, правових, етичних норм. Інститут став своєрідним методичним центром для впровадження українознавства в систему вищої і середньої школи для піднесення цього у формуванні світогляду і характеру підростаючого покоління. Мета українознавства в системі освіти визначається такими параметрами:

- а) національне відродження неможливе без пізнання усвідомлення національних коренів;
- б) формування національного виховного ідеалу, національної свідомості, глибоких знань про свою Вітчизну;
- в) готовність чесно і віддано служити їй.

Робота інституту має міжнародний резонанс. З його ініціативи та при активній участі співробітників різних кафедр проведені міжнародні наукові конференції: «Українознавство: стан, проблеми, перспективи розвитку», «Українознавство в системі освіти», «Україна. Українці», «Українознавство». У інституті є відділ міжнародних зв'язків та інформації. Через його структури встановлені наукові контакти з Європейським відділом НТШ (Париж), з польською радою українців і Варшавським університетом, з Університетом культури на Тайвані, в якому української мови навчають наші викладачі, Австрію, із «Всесвітньою Лігою за свободу і демократію» [31]. Характерно, що українські вузи не лише направляють на навчання і стажування своїх вихованців, але й приймають на навчання іноземних громадян. За 1992-1995 роки Харківський державний університет підготував 1269 магістрів і 111 кандидатів наук для 15 закордонних країн. Почали навчатися в університеті студенти з відповідних вузів США, Англії, здебільшого з гуманітарних спеціальностей. За навчання студентів за контрактами Харківських державний університет за рік отримує майже 8 мільйонів гривень [32].

Розширюється мережа самоврядних об'єднань працівників освіти у листопаді 1996 року. Учасники наради керівників вищих навчальних закладів проголосили про створення Української асоціації ректорів вузів України і затвердили її положення. До складу нової національної асоціації ввійшли керівники вузів, заснованих на усіх формах власності. Українська асоціація ректорів співпрацює з правничими організаціями. Її члени беруть участь у розробці нових нормативних актів з проблем вдосконалення учбового процесу і акредитації вузів, впровадження євродипломів [33].

Українська асоціація ректорів брала участь у підготовці Постанови Кабінету Міністрів України №507 від 24 травня 1997 року «Про перелік напрямів та спеціальностей, за яким здійснюється підготовка фахівців за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями». Постановою визначено чотири освітньо-кваліфікаційні рівні атестації студентів: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр. Значно скорочена кількість спеціальностей – з 1000 до 560. Це зумовлено кількома факторами:

- майже з 50 відсотків спеціальностей, передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 1994 року, підготовка не провадилася;
- велика кількість спеціальностей давала можливість вузам створювати малопотужні кафедри, факультети, внаслідок чого знижувався універсалізм навчання;

- більшість випускників з окремих спеціальностей не отримували місць працевлаштування за фахом [34].

В Україні по суті відсутній механізм розподілу випускників державних учбових закладів, особливо аграрного профілю. З 1993 року у вузи не надходять заявки на більшість з них. Зменшилась і кількість студентів, які направляються на навчання господарствами (КСП, радгоспами, асоціаціями кооператорів). У 1993-1996 роках майже 120 тисяч випускників учбових закладів аграрного профілю не одержали офіційних направлень на роботу [35].

З урахуванням цього молодіжні організації почали самі вирішувати питання працевлаштування випускників вузів. З їх ініціативи та участю організуються ярмарки професій. У 1994 році як громадська організація почав діяти молодіжний правовий центр. Основна його мета – надати правову допомогу, інформаційні та консультативні послуги молодим людям, допомогти їм знайти тимчасову або постійну роботу. Однією з форм діяльності центру стали ярмарки вакансій, мета якої знайти серед молоді спеціалістів (готових і потенційних) для фірм – учасників ярмарки, а молодим людям, в свою чергу, знайти роботу. Перший такий ярмарок проведено 27 червня 1995 року. Він був досить результативним: 100 чоловік знайшли тимчасову роботу, 25 – постійну; була також створена база даних за заявками, які бажають одержати роботу. В основному, це були студенти 4-5 курсів столичних вузів. Фірми, які брали участь у ярмарці, також зробили собі рекламу з допомогою засобів масової інформації. 16 березня 1996 року проведено ярмарок «Молодь проти безробіття» [36]. У її організації брали участь як Молодіжний правовий центр, так і інші громадські організації: Християнсько-демократична молодь України, Соціалістичний конгрес молоді, Молодіжний економічний центр при сприянні Київського центру зайнятості та Українського фонду підтримки реформ при Палаці молоді та юності. Це перший крок у реалізації молодіжної програми «Успіх», метою якої є залучення студентів до практичної роботи, а фірмам-учасникам – рекламувати свої можливості. Полтавський обласний центр профорієнтації спільно з обласним управлінням народної освіти у квітні 1996 року провели ярмарок для випускників середніх шкіл міста. 13 профтехучилищ Полтави та СПТУ №28 з Решетилівки запропонували понад 30 професій. Близько тисячі відвідувачів мали змогу оглянути численні роботи вихованців ПТУ – вироби з дерева, тканини, металу, вишиванки тощо. А ще отримати консультації юриста, психолога, навіть пройти тестування на майбутнє навчання [37]. Та головне – випускники шкіл побачили, що вони мають реальний шанс здобути професію.

У червні 1996 року у Києві проведена виставка «Культура й освіта». Її організаторами були Міжрегіональний коледж ринкових відносин, Українська національна шоу-біржа та інформаційно-продюсерський центр «Вій». Свій потенціал у «Культурі та освіті» демонстрували Міжнародний університет фінансів, Національна академія управління персоналом, Міжнародний інститут менеджменту, Київський інститут менеджменту та бізнесу, Український комерційний коледж. Виставку відвідали 25 тисяч випускників київських шкіл, які одержали навчальну орієнтацію, інформацію про об'єднання недержавних навчальних закладів, про єдину концепцію незалежної освіти [38].

Ярмарки професій свідчили, що немає відповідного попиту на фахівців у сфері технічних і природничих наук. Саме ці категорії поповнюють списки безробітних. Вони змушені займатися посередницької сферою, або перекваліфіковуватися. За приблизними даними серед зареєстрованих у центрах зайнятості України на початку 1996 року майже третину становили фахівці у сфері технічних та природничих наук, в основному ті, хто закінчив вузи у 1993 – 1995 роках. Поряд з реформуванням системи державних вузів створюються недержавні учбові заклади. При цьому використовується досвід їх діяльності в зарубіжних країнах, зокрема в Російській Федерації. На основі поєднання двох систем освіти – західною, з більшою долею самостійного навчання, і тією, яку називають фронтальною, – з обов'язковими лекційними заняттями, діє Сучасний гуманітарний університет у Москві. Це недержавна комерційна навчальна установа, яка має державну ліцензію в галузі вищої освіти з гуманітарної освіти. Для вступу в СГУ не треба здавати екзамени. Абітурієнти проходять лише тестування, з допомогою якого визначається рівень їх знань. Навчання в університеті платне – від 600 до 900 доларів США на рік (можлива оплата по семестрах). В університеті вивчаються дисципліни: юриспруденція, економіка, менеджмент, комерція, лінгвістика (іноземні мови). Його перевага перед іншими вузами – широке використання дистанційних форм навчання. Він базується на використанні в навчальному процесі сучасної техніки: електронних засобів навчання – навчальних комп'ютерних програм, курсів, підручників, відеолекцій та телекомунікацій – інформаційних мереж. На основі цього розроблена унікальна технологія навчального процесу. Усі учбові дисципліни розподілені на частини, їх називають юнітами. Кожному студентові спочатку вручаються гіпертексти по кожній з таких частин (короткий конспект певних підручників, статей, монографій з дисципліни). За семестр студенти повинні вивчити 25 гіпертекстів загальним обсягом 2 тисячі сторінок. Потім розробляються логічні схеми і курсові завдання з дисциплін, одержані знання

підкріплюються відеолекціями. Їх сценарії розробляються професорами, доцентами. Студент після такої відеолекції засвоює значно більше матеріалу. Наступний етап дистанційного навчання – робота з комп'ютерними програмами. Машина не лише видає студенту завдання і перевіряє правильність відповіді, визначаючи, в якій галузі знань є недоробки. При цьому на екрані висвітлюється назва розділу, який студент не засвоїв. Комп'ютерні програми, розроблені викладачами вузу, які мають зворотній зв'язок із студентами, в кілька раз перевищують ефективність звичайних форм навчання. Після кожної юніти студенти беруть участь у диспутах, ділових іграх, «круглих столах». Протягом семестру студент 25 раз проходить тестування. Лише після цього він здає екзамени (у письмовій формі). Після чотирьох років навчання студенти одержують ступінь бакалавра, а ті, хто продовжує навчання, – ступінь магістра. Після закінчення навчання студенти СГУ можуть отримати кілька дипломів:

- а) диплом державного зразку;
- б) диплом університету;
- в) диплом міжнародного зразка, який визначається в інших країнах.

Можливе стажування студентів як в Росії, так і за кордоном – у Німеччині, Голландії, Англії, на Кіпрі.

До престижних належить Відкритий Університет Великобританії (створений у 1969 році) та його російський партнер – Міжнародний центр дистанційного навчання «Лінк». У 1995 році на семи факультетах Відкритого університету навчалось понад 210 тисяч чоловік. За цими програмами провадиться навчання у 21 країні світу. Навчальні програми спрямовані на підготовку фахівців з менеджменту, маркетингу, фінансового менеджменту. У Відкритому університеті Великобританії застосовуються навчальні програми двох рівнів. Студентам пропонуються курси програм «Професійного сертифікату в галузі менеджменту («Professional Certificate in management») і Професійного диплому в галузі менеджменту («Professional Diploma in management»). Друга програма відповідає ступеню бакалавра. Програми спрямовані на вирішення завдань послідовного підвищення професійного і загальноосвітнього рівня менеджерів відповідної кваліфікації. Кожний курс цих програм викладається протягом шести місяців. Досвід вказаних вузів поширюється в Україні. З 1991 року в Одесі та Кам'янець-Подільському, з 1995 року в Києві діють регіональні центри «Лінк» – філії Міжнародного центру дистанційного навчання «Лінк», який знаходиться у Підмосков'ї (м. Жуковський). Філії проводять навчання студентів по британській системі дистанційного навчання. Відповідно із європейськими стандартами введена трьохступенева система підготовки менеджерів:

1. професійний сертифікат в області менеджменту – програма розрахована на менеджерів різних рівнів, які не мають спеціальної освіти в управлінні;
2. професійний диплом в області менеджменту – відповідає ступеню бакалавра. Програма диплому орієнтована на менеджерів, працюючих в конкретній галузі управління (кадри, фінанси);
3. Майстер ділової кваліфікації – відповідає ступеню магістра. Програма розрахована для тих, хто претендує на призначення на найвищі управлінські посади [39].

З 1989 року у Львові діє спеціальний інститут менеджменту. За зразок навчання тут узято модель США. Найбільш поширена є підготовка «Магістрів ділового адміністрування». Вона розрахована на рік. Базовими дисциплінами тут з'являються фінанси, маркетинг, зовнішньоекономічна діяльність. Відповідно до вимоги програми слухачі проходять півторамісячне стажування у США. При інституті працюють короткотермінові курси «Основи менеджменту», «Бухгалтерський облік», «Підготовка до роботи на персональних комп'ютерах». За чотирирічною програмою в інституті готуються бакалаври з менеджменту [40]. У 1990-1995 роках звання «Магістра ділового адміністрування» одержали понад 500 чоловік, а короткочасні курси закінчили близько 5000 чоловік. На першому курсі з спеціальності «Бакалавр менеджменту» у 1995 році навчалось 75 чоловік. У травні 1992 року створений Хмельницький приватний інститут бізнесу, який готує менеджерів, фінансистів, бухгалтерів-аудиторів, економістів, банкірів [41].

Важливу роль у створенні сприятливої атмосфери в інституті відіграє урізноманітнення форм навчального процесу. Одна з них – зустрічі студентів з американськими економістами – працівниками Корпусу Миру Нелл Миккстринком, Келі Сейболм, Робертом Рене, Вівьєн Кімом. Введено рейтингову роботу академії, що дозволяє підвищувати відповідальність студентів за якість засвоєних знань. Роботу професорсько-викладацького складу оцінюють за спеціальними тестами, враховуючи також і думку студентського колективу. Студентів залучають до науково-дослідницької роботи. Багатопрофільним є Міжнародний інститут управління, бізнесу і права (МІУБП). На семи його факультетах, що діють у Слов'янську Донецької області, навчаються на стаціонарі 1500 та на заочному відділенні 3500 студентів. Інститут має понад 100 філій в Україні, Росії, в яких заочно навчається близько 7000 студентів. На його базі діє 28 центрів по безоплатному перепрофілюванню офіцерів [42].

У пансіонаті «Наука» розмістився базовий академічний центр по перепідготовці та адаптації військовослужбовців, звільнених у запас в результаті скорочення Збройних сил України. Серед викладачів МІУБП 2 академіка, 5 професорів і 10 кандидатів наук. В інституті ведуть заняття вчені з багатьох країн світу, в тому числі США, Німеччини, Італії [43].

У МІУБП протягом трьох років готують спеціалістів з бізнесу. Його студенти вивчають досвід управління різними галузями економіки у зарубіжних країнах, зокрема у США. Характерно, що до структури інституту входять агрофірма «Родник», кілька переробних та інші виробничі підрозділи. В них працюють студенти. Чимало з них отримують диплом фермера-менеджера. У МІУБП глибоко оволодівають як українською, так і англійською, російською мовами. Студенти вивчають юриспруденцію, принципи ділового етикету. Після закінчення МІУБП ряд з них продовжують вивчати юриспруденцію у Каліфорнійському університеті (США).

З 1989 року в Києві діє Міжрегіональна академія управління персоналом (МАУП) – недержавний вищий навчальний і науково-дослідний заклад. Він здійснює професійну підготовку та управлінську перепідготовку економістів, соціологів, психологів, політологів, бухгалтерів, юристів, менеджерів у галузі бізнесу, соціального управління, менеджменту соціальних ресурсів, освіти з присвоєнням кваліфікації молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста і магістра наук. На стаціонарі МАУПу готуються фахівці з менеджменту і бізнесу за спеціальностями: а) економіка і управління бізнесом; б) економіка і управління персоналом; в) соціологія і психологія менеджменту. На факультеті заочної освіти є три відділення – коледж, бакалаврат, магістратура. Навчання на усіх відділеннях дворічне за спеціальностями: економіка і управління бізнесом; економіка і організація управління персоналом; соціологія і психологія менеджменту; бухгалтерський облік та аудит; управління банками. Випускникам присвоюються кваліфікації «Економіст. Менеджер бізнесу», «Економіст. Менеджер персоналу», «Соціолог (психолог). Менеджер соціального розвитку», «Бухгалтер. Фінансовий менеджер», «Економіст. Фінансовий менеджер». За вказаними спеціальностями одержують випускники коледжу диплом молодшого спеціаліста, відділення бакалаврату – диплом бакалавра, відділення магістратури – диплом магістра. При цьому, крім дипломів, випускники МАУПу одержують і міжнародний сертифікат, який визнається в усіх провідних країнах світу. У 1992-1995 роках МАУП закінчили на стаціонарі 187 та на заочному відділенні понад 500 чоловік. Серед останніх майже 100 працювали у сільгосп підприємствах та управліннях Мінсільгосппроду та відповідних структурах обласних та районних державних адміністрацій. Серед них домінували економісти, в тому числі 72% з вищою освітою. У вказані роки МАУП закінчили 50 демобілізованих військовослужбовців (переважно з вищою технічною та гуманітарною освітою). Характерно, що в числі 100 половина була членами громадських організацій – Селянської спілки, Ліги «Аграрії за реформу», Української Ліги сільгосп підприємств.

Враховуючи потребу в спеціалістах міжнародного рівня, у 1995 році МАУП заключив угоду з Американським Університетом на Кіпрі та Міжнародною Кадровою Академією, яка є членом європейської мережі національних центрів ЮНЕСКО і Ради Європи про створення спільного факультету дистанційного навчання, що включають коледж, бакалаврат і магістратуру [44].

Факультет готує фахівців з спеціальностей «Управління бізнесом», «Бухгалтерський облік», «Банківська і страхова справа», «Управління офісом», «Менеджмент людських ресурсів», «Соціологія і психологія менеджменту», «Комерційне і трудове право», «Політологія і соціальне управління». Строк навчання два роки. Для осіб, які мають вищу освіту, відкрита дворічна заочна докторантура з підготовки докторів філософії в галузі менеджменту, бізнесу, фінансів, права, соціології, педагогіки, психології. Ефективно діє факультет перепідготовки МАУП. Тут навчається чимало випускників провідних державних вузів. У 1995 – 1996 роках серед студентів вказаного факультету 29,2% становили випускники Національного технічного університету (колишній Київський політехнічний інститут), 19% – Національного університету ім. Тараса Шевченка, 8,2% Київського державного університету будівництва і архітектури (колишній Київський будівельний інститут), 6,4% – Українського транспортного університету (колишній Київський автодорожний інститут). Переважна більшість з них навчаються на відділенні магістратури, оволодівають кваліфікацією «Менеджер бізнесу», «Менеджер персоналу», «Менеджер соціального розвитку». По закінченню вузу їм присвоюється кваліфікація магістра наук. Викладачі МАУП створюють потрібні навчальні посібники. Вони публікуються академічним видавництвом. У 1995 році на власні кошти МАУП підготовлено і надруковано 41 найменування навчально-методичної літератури загальним тиражем більше 100 тисяч примірників, замовниками якої стали як недержавні, так і державні заклади освіти [45].

Здобути нові сучасні та престижні професії можна на створеному у вересні 1996 року у Національному технічному університеті України факультеті соціології. Тут готують спеціалістів за фахом адміністративний менеджмент для професійної організаційно-управлінської, планово-

економічної, проектно-аналітичної та науково-дослідницької діяльності в сфері державного управління усіх рівнів, а також управління акціонерними та приватними фірмами. Друга повна спеціальність – це соціальна робота. Вона передбачає роботу з різними соціальними, віковими, релігійними та етнонаціональними групами, а також з окремими особами, що потребують соціальної допомоги та захисту.

Підготовкою сучасних висококваліфікованих управлінців у східному регіоні України займається Харківська філія Української академії державного управління при Президентіві України. З весни 1995 року, коли вона була створена, тут пройшли перепідготовку близько 1200 державних службовця із Сумської, Полтавської, Луганської та Харківської областей. З вересня 1996 року філія почала підготовку 75 слухачів із спеціальності «Державне управління». У кожного вступника як на стаціонар (1 рік навчання), так і на заочне відділення (2 роки навчання) має бути вища освіта, певний ранг, кожен з них повинен мати досвід роботи на керівних посадах обласних, міських чи районних державних адміністрацій або ж бути в резерві на зайняття цих посад. За час навчання слухачі академії поглиблюють свої знання в галузях економіки, фінансування, права, політології, оволодівають принципами управління: державного, місцевого, міського. Навчальний процес побудований за типовою програмою підготовки магістрів державного управління і відповідає європейському рівню освіти, що засвідчено сертифікатом Університету Північного Лондона – одного з найпрестижніших закладів Великобританії [46].

У 1995 році у Києві на самооплатній основі почала діяти Академія муніципального управління, яка готує фахівців з менеджменту у виробничій сфері, менеджменту у невиробничій сфері, з проблем обліку і аудиту. Академія здійснює підготовку кадрів для різних ланок регіонального управління та місцевого самоврядування, а також для підприємців і установ місцевого господарства. Після чотирирічного навчання фахівець Академії отримує ступінь бакалавра, а п'ятирічного – спеціаліста-економіста. Навчання у Академії спрямоване на економічну та управлінську підготовку, обов'язкове володіння іноземними мовами, досконале освоєння інформаційних технологій в управлінні, вивчення світового досвіду муніципального управління, стажування за кордоном, опанування новачками роботи в ринковому середовищі. Сучасні вимоги до управління продиктували введення в учбовий процес значного обсягу комп'ютерного навчання, засвоєння новітніх інформаційних технологій в управлінні. Випускники Академії отримують кваліфікацію не лише менеджера чи економіста, а й викладача економіки. Створена в Академії психологічна служба покликана забезпечити допомогу в професійній орієнтації та підготовці, формуванні особистості студента, озброєнні його знаннями і навичками соціальної психології, конфліктології, психології управління [47].

Становленню фахівця муніципального управління сприяє система стажування, яка передбачає ознайомлення із структурою, функціями, діяльністю органів місцевої державної адміністрації та самоврядування, безпосередньо участь в прийнятті управлінських рішень, в розв'язанні конкретних проблем місцевих спільнот чи окремих людей. Недержавним навчальним закладом є Єврейський Міжнародний Соломонів Університет, який прийняв перших студентів восени 1990 року. У його структуру входять 6 факультетів:

- а) гуманітарний (єврейські мови, література, історія, культура, живопис, музика);
- б) економіки, торгівлі та фінансів;
- в) юридичний;
- г) підготовки рабинів;
- д) технічний (інформатика, математична біологія, хімія);
- є) аспірантура і докторантура.

Щороку до університету приймається 100 чоловік. На факультет підготовки рабинів приймаються лише чоловіки іудейського віросповідання. На останні – представники різних національностей. У 1995-1996 навчальному році близько 86% становили євреї, а 14% – українці, росіяни. До викладання у Соломоновому Університеті залученні відомі вчені України, США, Ізраїлю. У Соломоновому Університеті встановлено три ступені навчання:

- 1 – чотирирічне з одержанням ступені бакалавра;
- 2 – дворічна аспірантура;
- 3 – докторантура.

У Міжнародному Соломоновому Університеті основним принципом навчання є кредити по засвоєнню кожної дисципліни. Кожний з них включає 16 лекційних і 16 практичних годин занять, а також годин самостійної роботи [48].

Усі дисципліни поділяються:

- а) на обов'язкові (до них в першу чергу відносяться мови – іврит, англійська, українська);
- б) ті, які обирають студенти.

Для одержання протягом чотирьох років ступеню бакалавра студент повинен вивчати усі обов'язкові кредити та обмежену кількість обраних дисциплін (з урахуванням спеціалізації). кредит, то він може повторити заняття. Студент сплачує за здачу кожного кредиту. Якщо він не здав якийсь з даної дисципліни ще раз за ту ж суму. Після одержання ступеню бакалавра кращі студенти можуть вступити до аспірантури для поглиблення знань і одержання ступеню магістра наук (мистецтв тощо). У докторантурі провадиться підготовка за індивідуальною програмою докторів філософії – викладачів університетів та наукових працівників. У ряді вузів можна за плату отримати другу вищу освіту. В Академії управління персоналом громадяни з середньою спеціальною та вищою освітою мають можливість за 6-18 місяців отримати спеціальність «Економіка і управління бізнесом», «Бухгалтерський облік і аудит», «Банківська і страхова справа», «Право і організація комерційної діяльності».

По закінченню навчання видається диплом про перепідготовку та міжнародно визнаний сертифікат. Випускникам надається допомога у працевлаштуванні. За станом на 1 січня 1996 року в Україні діяло понад 200 недержавних учбових закладів, в яких навчалися 10% від загальної численності студентів. Більшість випускників недержавних вузів працюють у банках, в сфері бізнесу.

Створення недержавної системи учбових закладів в Україні сприяє формуванню інтелектуальному потенціалу, на основі запровадження прогресивних технологій навчання, надає змогу підготовки кадрів високої кваліфікації світового рівня для усіх галузей господарства країни, в тому числі і АПК. Всупереч певним перешкодам недержавна форма вищої освіти, в тому числі й сільськогосподарської, набуває поширення, доводить свої чималі переваги. Недержавні вузи сприяють:

1. підготовці гостродефіцитних кваліфікованих фахівців у сфері менеджменту, маркетингу, фінансів, господарського права;
2. залучення до роботи тисяч висококваліфікованих вчених і викладачів, утримавши їх від виїзду за кордон або переходу на іншу роботу;
3. створенню тисяч додаткових навчальних місць для студентів, які мають можливість оплачувати своє навчання;
4. самореалізації і розкриттю наукових талантів і педагогічних здібностей викладачам, в тому числі молодим, надавши їм можливість займатися наукою, розробляти і читати власні авторські курси і спецкурси, друкувати підручники, монографії;
5. збільшенню наукового і педагогічного потенціалу в Україні (вони мають власну аспірантуру);
6. приведенню вищої освіти України у відповідність з світовими стандартами, посиленню допомоги (фінансової, науково-методичної) міжнародних і зарубіжних фондів вузам України.

В ході реформування системи вищої освіти утверджуються як державні, так і недержавні навчальні заклади. На початку 1997 року в Україні функціонували 250 вищих навчальних заклади, із них 167 державних (66,8% їх загальної кількості). Вузи сільськогосподарського профілю мали статус державних. Реформування структури вищої освіти забезпечило вдосконалення системи підготовки фахівців з вищою освітою. За станом на 1 січня 1997 року підготовка спеціалістів у вузах України велась у 14 галузях, по 74 напрямках і більш як по 1000 спеціальностей. У сільськогосподарських вузах відповідно по 5 галузях, 12 напрямках, 79 спеціальностях. Зросла питома вага стаціонарних форм підготовки кадрів. Якщо у 1990 році на стаціонарі у сільськогосподарських вузах навчалися 59% загальної кількості студентів, то у 1996 році – 68%. Поетапно впроваджуються нові навчальні плани та більш дійова методика навчання студентів. Однак, структура і форми учбового процесу в цілому ще залишаються недосконалими. По суті не поширюються досвід, набутий у Національному аграрному університеті, Подільській державній агротехнічній академії, Харківському аграрному університеті, Львівській ветеринарній академії, де проведено реформування структури навчальних і навчально-допоміжних підрозділів, кафедр, враховується спеціалізація підготовки фахівців у навчальній та навчально-методичній роботі, організації та проведенні практики, видаються навчальні та методичні посібники. Національною програмою розвитку сільськогосподарського виробництва України на 1996-2005 роки передбачено певне збільшення прийому до сільгоспвузів. По-перше, в ній наведені дані про прийом та випуск із навчальних закладів Мінсільгосппроду у 1995 році та, по-друге, визначені базовий та оптимальний варіанти прийому та випуску спеціалістів аграрного профілю у 2000-2005 роках. За оптимальним варіантом передбачено збільшення прийому, в основному, у вузи III-IV категорії, на 4-5%. При цьому прогнозується збільшення прийому на денні відділення агроуніверситетів, академій, у коледжі та технікуми. Однак, це можливо при умові збільшення фінансової допомоги з боку держави сільськогосподарським вузам, створення сприятливих умов молоді для навчання. Водночас важливо використати досвід вузів зарубіжних країн. Зокрема, доцільно більш широко використовувати досвід федеральної структури організаційної перебудови та навчально-методичної роботи Оксфордського і Кембріджського університетів (Великобританія).

Ці вузи включають коледжі, які з'являються соціальним центром для проживаючих в них студентів. Кожний коледж незалежний від університету і має свою Раду, члени якої, як правило, одночасно є викладачами в університеті. Лише сам університет має право видавати диплом, університет організує лекції та надає лабораторії, устаткування та інше. Коледж залишається відповідальним за організацію семінарських занять для своїх студентів, надання житла. Оплата за навчання йде на рахунок університету, а за проживання в гуртожитку, електроенергію, побутове обслуговування – на рахунок коледжу. Коледжі в цих університетах – фінансово незалежні суб'єкти і часто мають додаткові прибутки.

В університетах Великобританії навчальних рік поділений на три семестри. У більшості із них іспити проводяться в кінці кожного семестру. В ряди з них, зокрема, Оксфордському, Кембріджському, – відповідно до традицій, студенти здають іспити один раз в рік – наприкінці травня – на початку літа. Переважна більшість іспитів – письмові, з можливим виключенням спеціальних дисциплін. У диплом іде загальна оцінка за весь курс, як правило заснована лише на результатах останнього року в університеті. Існують й особливості організації навчального процесу. Протягом трьох-чотирьох років студент навчається за програмою бакалавра. Одержавши це звання, він може протягом року продовжувати навчання на ступінь майстра. Для багатьох студентів курс майстра служить чи проміжним етапом на шляху до аспірантури, чи можливістю отримати знання у спеціалізованій конкретній галузі, які можуть стати суттєвими у пошуку роботи. Після одержання першого ступеню переважна частина студентів йдуть працювати за спеціальністю на виробництво, у бізнес. Продовжують навчання за програмою майстра менше 5% випускників, а у аспірантурі лише незначна їх кількість. У Великобританії за навчання у вищих учбових закладах є встановлена платня. Однак завдяки існуючій системі державних позик, вища освіта у Великобританії де-факто залишається безоплатною. Випускник школи при вступі до університету автоматично одержує право на одержання безвідсоткової позики, яка дозволяє сплатити вартість навчання. Повертати гроші державі він/вона зобов'язані лише тоді, коли він/вона почнуть одержувати більш як 115% середнього національного заробітку (як що таке взагалі відбудеться) [49].

Висновки. Вища освіта – одна із рушійних сил розвитку суспільства, один із чинників його процвітання і безпеки також передумова становлення народовладдя, поглиблення і зміцнення демократії. Однак, в Україні вона ще не в повній мірі відповідає цим ознакам. Отже, в процесі реформування важливо утверджувати відповідні структури, форми і методи навчально-методичної, наукової, виховної роботи, які б сприяли виконанню вказаних функцій, і позитивно впливали на діяльність середніх та середньо-спеціальних учбових закладів. Агропромисловий комплекс – багатогранна галузь народного господарства. Він має у своєму складі чотири взаємопов'язані блоки. До першого входять галузі сільськогосподарського машинобудування, енергетики, виробництва будівельних матеріалів, мінеральних добрив. Другий блок становить аграрний сектор. Третій блок – це сфера заготівель сільськогосподарської продукції, переробні галузі по виробництву сільськогосподарської продукції, торгівельні організації. До четвертого блоку входять владні структури, науково-дослідні установи та учбові заклади, які беруть участь у інформаційному та кадровому забезпеченні агропромислового виробництва. В усіх блоках агропромислового комплексу впроваджуються рекомендації науки, працюють спеціалісти, підготовлені учбовими закладами України. Вони покликані не лише кваліфіковано діяти, але й сприяти втіленню в життя нової державної політики щодо розвитку агропромислового комплексу. При цьому їх діяльність відбувається в умовах зміни економічних відносин, форм власності та господарювання. Це вимагає оволодіння відповідними методами управління, які виходять з принципів ринкової економіки.

Реформування форм власності та господарювання у агропромисловому комплексі мають не вузькогалузево, а загальнодержавне значення.

По-перше, вони охоплюють три блоки народного господарства України – підприємства машинобудівної галузі промисловості, аграрний сектор, підприємства переробної промисловості, в першу чергу легкої та харчової.

По-друге, вони призводять до зміни форм власності та господарювання як у аграрній сфері, так і у важливих галузях промисловості.

По-третє, вказаними процесами охоплені міське і сільське населення, різні за професійною належністю громадяни – робітники, хлібороби, представники виробничої, наукової, творчої інтелігенції, чоловіки та жінки, представники кількох вікових категорій. По-четверте, реформування форм власності та господарювання у агропромисловому комплексі призводить до зміни виробничих відносин і соціального складу не лише сільського, а й значної кількості міського населення, до появи і утвердження нових соціальних груп як у аграрному секторі, так і в промисловості і організаціях, які обслуговують АПК,

в тому числі наукових установ, учбових закладах, владних структурах. Реформування системи аграрної науки та вищих сільськогосподарських навчальних закладів відбувається в умовах певних етапів проведення аграрної реформи в Україні. На першому, який вже здійснено, проведено роздержавлення землі, що передана у власність колективних господарств, фермерств. На другому проведено поділ землі, що передана у власність колективів. На частки (паї) без виділення їх у натурі, видані відповідні документи – сертифікати на право приватної власності на землю. Продовжується третій етап – відбувається формування на базі приватної власності нових за змістом колективних господарств акціонерного типу, розвиваються фермерство, підприємництво. В умовах утвердження багатуокладності по-новому вирішуються питання кадрового, наукового та інформаційного забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва. Кадрове забезпечення провадиться по трьох напрямках.

Перший напрям передбачає суттєве підвищення рівня підготовки спеціалістів, опанувавши комплекс знань для роботи в умовах ринкової економіки.

Другий – пов'язаний із удосконаленням системи перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з вищою та середньою спеціальною освітою, які закінчили до початку соціально-економічних перетворень в Україні.

Третій напрям – це заходи щодо підготовки і підвищення кваліфікації працівників масових професій для всіх типів господарств аграрного сектору.

Наукове забезпечення передбачає створення сприятливих умов:

а) для розробки і впровадження у сільськогосподарське виробництво дійових науково-технічних розробок і технологій;

б) втілення в життя нормативно-методичних рекомендацій щодо реформування форм господарювання у аграрному секторі;

в) для надання консультаційних послуг, розповсюдження та використання результатів проведених досліджень.

Список використаних джерел:

1. Степаненко І.Х. Кадрові проблеми в аграрній сфері / Економіка АПК. 1996. №1. С.50.
2. Архів Міністерства освіти України. Ф.4621. Оп.13. Спр. 8754. Арк. 91.
3. Архів Міністерства освіти України. Ф.4621. Оп. 13. Спр. 8312. Арк. 48; Спр. 8701. Арк. 55; Спр. 8754. Арк. 158.
4. Архів Міністерства освіти України. Ф.4621. Оп. 13. Спр. 313, 340 (Річний фінансовий звіт Міністерства освіти України за 1993 рік). Арк.82.
5. Архів Міністерства сільського господарства і продовольства України. Ф. Р. 27. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3.
6. Поточний архів Фонду державного майна. Зведені дані про роздержавлення і приватизацію у агропромисловому комплексі України. 1996. 10 березня.
7. Поточний архів Міністерства сільського господарства і продовольства України. Управління кадрами у сільському господарстві. Зведені дані про чисельність спеціалістів у сільськогосподарському виробництві. 1996. Серпень.
8. Поточний архів Міністерства сільського господарства і продовольства України. Управління реформування і ринкових відносин. Зведені дані про роздержавлення і приватизацію у аграрному секторі України. 1996. Травень.
9. Поточний архів Міністерства сільського господарства і продовольства України. Управління кадрами у сільському господарстві. Довідка «Керівні кадри і спеціалісти у аграрному секторі». 1996. Січень.
10. Поточний архів Міністерства сільського господарства і продовольства України. Управління кадрами у сільському господарстві. Довідка «Керівні кадри і спеціалісти у аграрному секторі». 1996. Січень.
11. Підраховано за даними поточного архіву Головного управління підготовки молодших спеціалістів і підвищення кваліфікації та післядипломну освіти спеціалістів системи Мінсільгоспспроду. 1996. Січень.
12. Поточний архів Міністерства сільського господарства і продовольства України. Управління підготовки молодших спеціалістів: підвищення кваліфікації. Зведені дані про сільськогосподарські вузи системи Мінсільгоспспроду України. 1996, червень. Національний аграрний університет. Київ. 1996. С.11-12.
13. Поточний архів Національного аграрного університету. Навчальна частина. Зведені дані про структуру, чисельність працівників, студентів, аспірантів, докторантів за станом на 1 вересня 1996 року. 1996, Вересень.

14. Поточний архів Національного аграрного університету. Відділ кадрів. Зведені дані про склад професорсько-викладацького складу за станом на 1 вересня 1996 року.
15. Залучення аудиторських фірм до приватизації підприємств агропромислового комплексу. – У кн.: Приватизація в АПК: законодавчі та нормативні акти. Київ. 1995. С.211-214.
16. Береговий Я. Як навчити вчителя? Дзеркало тижня. 1996. 5 жовтня.
17. Поточний архів Національного аграрного університету. Навчальна частина. Матеріали про навчально-науково-виробничі комплекси. 1996. Жовтень.
18. Поточний архів Української академії аграрних наук. Матеріали президії про зв'язки з навчальними закладами. 1996. Лютий.
19. Поточний архів Подільської державної агротехнічної академії. Інформація про склад студентів стаціонарної та заочної форми навчання у 1992-1995 роках. 1996. Лютий.
20. Поточний архів Подільської державної агротехнічної академії. Довідка про зміну структури вузу. 1995. Грудень.
21. Поточний архів Київського гуманітарного інституту. Навчальна частина. Перелік спеціальностей та спеціалізацій. 1996. Червень.
22. Поточний архів Київського державного економічного університету. Навчальна частина. Положення про магістратуру Київського державного університету. 1996. Червень.
23. Бортников Г. Міжнародні стандарти підготовки інвестиційних менеджерів та фінансових аналітиків. *Приватизація в Україні*. 1996. Червень. С.36-39.
24. Мельник В.П. Україна матиме фінансистів світового гатунку. Освіта. 1996. 10 липня.
25. Нові Закони України. Київ. 1991. С.12-13.
26. Каденюк О.С. Аграрна історія України (з найдавніших часів до сьогодення). Кам'янець-Подільський: ПДАТУ. 2018.
27. Поточний архів Національного аграрного університету. Учбова частина. Інформація про навчально-методичну роботу у першому півріччі 1995-1996 навчального року. 1996. Березень.
28. Каденюк О.С. Реформи в агропромисловому комплексі України 90-х років ХХ ст. (аспекти кадрового і наукового забезпечення) Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук, 07.00.01. Історія України. НААН України Інститут історії України. Київ, 1998. 46 с.
29. Ровесник незалежності. Урядовий кур'єр. 5 листопада.
30. Моральний дефіцит небезпечніший за бюджетний. Урядовий кур'єр. 1996, 5 листопада.
31. У новий освітній простір – із євродипломом. Дзеркало тижня. 1996, 16 листопада.
32. Поточний архів Міністерства освіти України. Секретаріат. Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Постанова Кабінету Міністрів України №507 від 24 травня 1997 року.
33. Поточний архів Міністерства сільського господарства і продовольства України. Управління кадрами. Зведені дані про працевлаштування випускників сільськогосподарських вузів України. 1993, 1994, 1995, 1996.
34. Мягченко М. Ярмарок вакансій – це перший крок. Україна BUSINESS. 1996. 26 лютого.
35. Ярмарок професій. Голос України. 1996. 17 квітня.
36. Каденюк О.С. Інтеграція засад Болонського процесу в українську освіту. *Вища освіта в контексті Болонського процесу: зб. мат. міжн. наук.-метод. конф.* С.18-21.
37. Відкритий Університет Великої Британії. Менеджмент. Фінанси. маркетинг. Міжнародний центр дистанційного навчання / Рекламний буклет. 1994.
38. Готують магістрів. Праця. Щотижневий випуск. 1996. 28 червня – 4 липня.
39. Поточний архів Межрегіональної Академії управління персоналом. Рекламний буклет. «Вища освіта – за міжнародними стандартами». 1996.
40. Старчевський Б. Проблема: фізики, лірики чи економісти? *Урядовий кур'єр*. 1996. 14 вересня.
41. Галаур С. Кадри для управління. *Урядовий кур'єр*. 1996. 22 жовтня.
42. Поточний архів Академії муніципального управління. Навчальна частина. Навчальні плани. Матеріали про структуру Академії. 1996. Липень.
43. Поточний архів Єврейського Міжнародного Університету. Статут ЄМСУ. 1992. Березень.
44. Осегинський Р. (Глазго). У Ньютоні все було точно також. Два університети: хроніка гонки. *Дзеркало тижня*. 1994. 25 жовтня.